

УДК 311.21:338.435(477)

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.240418.107.55

**Фатюха Н.Г., к.е.н.,
Здорова К.О.***Запорізький національний технічний університет*

У статті представлені результати дослідження проблеми бідності в Україні. Встановлено, що однією з найгостріших соціально-економічних проблем є низький рівень життя населення внаслідок процесів нестабільної економіки в країні. Виявлено, що сукупні доходи та сукупні витрати домогосподарств збільшуються, але це не веде за собою підвищення рівня життя, зі збільшенням заробітних плат збільшуються і ціни, а отже купівельна спроможність та економічна незалежність домогосподарств не може підвищуватися. Висвітлено порівняльний аналіз доходів та витрат домогосподарств, життєвого рівня населення в Україні. Визначено причини бідності в Україні та її вплив на макроекономічні процеси. Проаналізовано динаміку зміни мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні. Проведено аналіз сукупних доходів та сукупних витрат домогосподарств статистичним методом та методом кореляційно-регресійного аналізу. Кореляційно-регресійний аналіз надав потужний та гнучкий інструмент для вивчення взаємозв'язків між ресурсами та витратами. Установлено, що основна мета використання цього методу – краще зрозуміти теперішній стан економічного життя домогосподарств, відповідно ціль навчитися прогнозувати події та впливати на їх наслідки – була досягнута. В результаті цього, були розроблені напрямки вирішення проблеми бідності в Україні шляхом реформування майже всіх сфер діяльності людства. Реалізація цих заходів створить умови для підвищення рівня життя населення, зменшення рівня безробіття, покращення демографічних показників країни та економічного зростання України в цілому.

Ключові слова: бідність, сукупні витрати, сукупні ресурси, прожитковий мінімум, рівень життя.

UDC 311.21:338.435(477)

SOLVING THE PROBLEM OF POVERTY IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.240418.107.55

**Fatiukha N., PhD in Economics
Zdorova K.***Zaporizhzhya National Technical University*

The article presents the results of the study of the problem of poverty in Ukraine. It is established that one of the most acute socio-economic problems is the low standard of living of the population as a result of the processes of unstable economy in the country. It has been found that household's incomes and expenses are increasing, but living standards don't become better, wage and prices increases and thus the purchasing power of households may remain unchanged or decline. The analyse of the living standard of the population in Ukraine are explained. The causes of poverty in Ukraine and its impact

on macroeconomic processes are determined. The dynamics of changes in the minimum wage and living wage in Ukraine are analyzed. The analysis of income and expenses of households was carried out by statistical method and correlation-regression analysis method. Correlation-regression analysis provided a powerful and flexible tool for exploring the interrelationships between resources and expenses. It is established that the main purpose of using this method is to better understand the current state of economic life of households, accordingly the goal to learn to predict events and influence their consequences - has been achieved. We have developed directions for solving the problem of poverty in Ukraine by reforming almost all spheres of human activity. The implementation of these measures will create conditions for raising the standard of living of the population, reducing unemployment, improving the demographic indicators of the country and economic growth of Ukraine as a whole.

Keywords: poverty, expenses, living wage, minimum wage, level of life.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким зниження рівня життя переважної частини населення України, що є причиною дестабілізації політичної та соціально - економічної ситуації в країні; нерівностями, які посилюють відчуття знедоленості, що супроводжує людей протягом усього їхнього життя і передається з покоління в покоління. Саме за цих причин час від часу загострюються суперечності між різними верствами населення, а це, в свою чергу, є причиною дестабілізації політичної та соціально- економічної ситуації в країні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання підвищення рівня добробуту населення України дедалі набуває більш принципового значення. Теоретичні положення щодо рівня та якості життя населення висвітлено у працях таких учених, як І. Гукалова, Д. Карамішев, М. Кизим, Е. Лібанова, Л. Ноздріна, І. Проніна, Л. Сисак, О. Стожок, О. Тридід, Ф. Узунов та ін. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів життєвого рівня населення в перехідний період в Україні здійснили А.В. Базилюк, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, О.С. Власюк, В.М. Геєць, О.М. Гладун, Т.М. Кір'ян, В.С. Крисаченко, М.Т. Степико, С.І. Пирожков, А.П. Ревенко, Л.М. Черенько, В.С. Шишкін та інші. Не достатньо висвітленою у працях науковців залишаються проблема дослідження показників економічного стану населення та ефективних шляхів вирішення проблеми бідності в Україні.

Метою роботи є аналіз стану, причин та ризиків бідності в Україні, аналіз показників економічного стану населення і обґрунтування шляхів вирішення даної проблеми.

Викладення основного матеріалу дослідження. Бідність – це такий стан індивіда, за якого той потерпає від недостатності власних накопичених благ, поточних доходів і доступних кредитних ресурсів, достатніх для задоволення його фізіологічних потреб – може вразити практично будь-яку особу, проте ймовірність цього залежить від способу життя, а також уміння використати наявний суспільний статус, освіту, професійні навички тощо за тих чи інших життєвих обставин; середній клас – сукупність досить успішних особистостей, які володіють значною кількістю ресурсів, навичками та вміннями, що використовуються ними для задоволення не лише власних потреб, а й для розбудови громадянського суспільства й поліпшення соціально-економічної ситуації в країні [4, с.24].

Основними причинами того, що значна частина населення України вважає себе бідними, безперечно, є загальний низький рівень життя населення України і масштабна бідність, визначена за об'єктивними критеріями. Але значні (майже двократні) розбіжності рівнів бідності, визначених за об'єктивними і суб'єктивними критеріями, потребують пояснення [3].

Джерелами формування грошових доходів домогосподарств виступають доходи, які представляють собою частину національного доходу країни, адже домогосподарство є безпосереднім учасником суспільного виробництва, зокрема через постачання на ринок факторів виробництва, що дає змогу даному суб'єкту приймати участь у розподілі та перерозподілі національного доходу і претендувати на певну його частку [6]. Це обумовлено правом власності на той чи інший ресурс, від так, відносини власності багато в чому визначають пропорції розподілу та частку доходу на яку може претендувати кожен учасник. Структура сукупних ресурсів домогосподарств наведена у таблиці 1.

Таблиця 1 - Структура сукупних доходів домогосподарств

	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	100	100	100	100	100	100	100
Грошові доходи, в тому числі:	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	86,0
- оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	46,7

Продовження таблиці 1

	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	5,2
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	2,9
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	23,1
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	8,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	4,8
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	4,7
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Інші надходження	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8	4,1

За даними [8].

Прибуток, який отримує таке домогосподарство, є нічим іншим як поєднанням заробітної плати, відсотків за користування грошовими коштами, платнею за використання майна домогосподарства тощо. Особливістю такої форми доходу домогосподарства є складність розмежування доходів від кожного конкретного ресурсу, крім того, дохід від здійснення підприємницької діяльності є реалізації ще одного фактору виробництва – підприємницькій здатності. Проте, у сучасних умовах дії ринкового механізму певним чином корегуються державним втручанням.

У 2011 році сукупні доходи домогосподарств склали 3853,9 гривень, що на 1,1% більше, ніж у 2010 р. У 2012 році доходи склали 4144,5 гривень, що на 7,5% більше, ніж у попередньому та на 19% більше, ніж у 2010 р. Станом на 2013 рік сукупні доходи становили 4470,5 гривень, що перевищувало показник попереднього року на 7,9% та на 28,4% - показник 2010 року. У 2014 році доходи домогосподарств

склали 4563,3 гривень, що на 2,1%, ніж у попередньому та на 31% більше, ніж у 2010 році. Станом на 2015 рік сукупні доходи становили 5231,7 гривень, що на 14,6% більше, ніж у попередньому та на 50,3% більше, ніж у 2010 році. У 2016 році доходи домогосподарств становили 6238,8 гривень, що перевищувало показник попереднього року на 19,2% та на 79,2% - показник 2010 року.

Отже, можна зробити висновок, сукупні доходи домогосподарств збільшувались із року в рік. З 2010 року до 2016 зберігалася тенденція росту.

Сукупні витрати – складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних витрат. Сукупні витрати включають фактично сплачені грошові витрати домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій [7]. Оцінка натуральних надходжень здійснюється за середніми цінами купівлі відповідних товарів. Сукупні витрати домогосподарств подано у вигляді таблиці у таблиці 2.

Таблиця 2 - Структура сукупних витрат домогосподарств України

	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4
Структура сукупних витрат домогосподарств	100	100	100	100	100	100	100
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9
Непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7

За даними [8].

Якщо споживання розглядати як процес придбання та використання придбаних товарів та послуг з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства, то витрати на споживання доцільно представити як суму грошових платежів, що їх здійснює домогосподарство за отримані товари та послуги з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства.

У 2011 році сукупні витрати домогосподарств склали 3458,0 гривень, що на 12,3% більше, ніж у 2010 р. У 2012 році витрати склали 3592,1 гривень, що на 3,9% більше, ніж у попередньому та на 16,9% більше, ніж у 2010 р. Станом на 2013 рік сукупні витрати становили 3820,3 гривень, що перевищувало показник попереднього року на 6,4 % та на 24,3% - показник 2010 року. У 2014 році витрати домогосподарств склали 4048,9 гривень, що на 6 %, ніж у попередньому та на 31,7% більше, ніж у 2010 році. Станом на 2015 рік сукупні витрати становили 4952,0 гривень, що на 22,3 % більше, ніж у попередньому та на 61,1 % більше, ніж у 2010 році. У 2016 році витрати домогосподарств становили 5720,4 гривень, що перевищувало показник попереднього року на 15,5 % та на 86,1 % - показник 2010 року.

Проаналізувавши структуру сукупних витрат домогосподарств, можна дійти висновку, що найбільша частка належить витратам на споживання, проте необхідно відзначити загальну тенденцію до її зростання й відповідного зменшення питомої ваги неспоживчих сукупних витрат, яку показано.

Починаючи з 2011 року при розрахунках середньодушових показників, а також показників диференціації населення (домогосподарств) за рівнем матеріального добробуту розпочато використання шкали еквівалентності [5]. Для забезпечення зіставності показників динамічних рядів було здійснено перерахунок даних за 2010 р. з урахуванням шкали еквівалентності. Диференціація населення за рівнем життя подана у таблиці 3.

Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму за даними Таблиці 3 у 2016 році, порівняно з 2010 значно зменшилася. Але якщо розглядати фактичний прожитковий мінімум, то станом на 2016 рік 51,1% населення України опинилися нижче його ланки.

Таблиця 3 - Диференціація життєвого рівня населення

	2010	2011	2012	2013	2014 ²	2015 ²	2016 ²
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму:							
млн. осіб	3,6	3,2	3,8	3,5	3,2	2,5	1,5
у відсотках до загальної чисельності населення	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	6,4	3,8
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму:							
млн. осіб	6,3	20,2	19,8
у відсотках до загальної чисельності населення	16,7	51,9	51,1
середньорічний розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)							
	843,2	914,1	1042,4	1113,7	1176,0	1227,3	1388,1
середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)							
	1357,6	2257,0	2646,4
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів							
	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів							
	3,5	3,4	3,2	3,3	3,1	3,2	3,0

За даними [8].

Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму характеризує рівень бідності у країні. Отже, у 2014 році рівень бідності в Україні становив 16,7%. У 2015 – 51,9%, що на 35,2% більше, ніж у попередньому. Та у 2016 році рівень бідності становив 51,1 %. Із цього випливає висновок, що більше половини населення країни мають доходи нижчі прожиткового мінімуму.

У таблиці 4 наведено співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму. У даній таблиці спостерігається така ситуація: у 2004 році прожитковий мінімум у 1,5 рази перевищував мінімальну заробітну плату, у 2007 році їх показники практично зрівнялися.

Протягом 2008 – 2013 рр. мінімальна заробітна плата не суттєво перевищує прожитковий мінімум, що свідчить про те, що ситуація в країні, хоча й не суттєво, але покращується.

Таблиця 4 - Співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму

Рік	Мінімальна заробітна плата одного працівника		Прожитковий мінімум, грн	Співвідношення прожиткового мінімуму, %
	грн.	темп зростання до відповідного періоду попереднього року, %		
2004	237	128,1	362	90,45
2005	310	130,8	423	73,28
2006	375	120,96	465	80,64
2007	460	122,66	492	93,49
2008	605	131,52	592	102,19
2009	744	122,97	695	107,05
2010	922	123,92	839	109,89
2011	1004	108,89	934	107,49
2012	1118	111,35	1095	102,1
2013	1147	102,59	1108	103,51
2014	1218	108,94	1176	103,57
2015	1378	113,14	1227	104,34
2016	1600	116,11	1388	113,12
2017	3200	200,00	1700	122,48

Побудовано за даними [8].

А у 2017 році мінімальна заробітна плата перевищує прожитковий мінімум майже у 2 рази, та в 2018 році відбулося подальше її підвищення до 3723 гривні.

Проте, визначення мінімальної заробітної плати, це не тільки визначення мінімального рівня споживання, необхідного для робітника, але й визначення для нього мінімального рівня продуктивності праці. Тому мінімальна заробітна плата і для робітників і для роботодавців є вагомим відправним моментом у формуванні ціни робочої сили на ринку праці.

Відсутність у країні обґрунтованої величини мінімальної заробітної плати позбавляє обидві сторони трудових відносин вагومого орієнтиру в їхніх взаємовідносинах та можливості правильно організувати виробничу і трудову діяльність на підприємствах, без якої неможливий перехід до політики розвинутого зростання заробітної плати.

Доходи та витрати домогосподарств – це важливі показники у дослідженні економічного стану населення. Отже, дослідимо залежність витрат домогосподарств від їх сукупних доходів методом кореляційно-регресійного аналізу за даними таблиці 5. Для рівняння парної регресії параметри a , і b розраховані за допомогою методу найменших квадратів. Одержали рівняння: $y = -454 + 0,99x$, ($a = -454, b = 0,99$), з якого можемо зробити висновки, що зі збільшенням доходів домогосподарств на 1 грн. витрати збільшуються на 0,99 грн.

Коефіцієнт еластичності дорівнює 1,1. Отже, зі збільшенням доходу домогосподарств на 1% витрати збільшаться на 1,1%.

Таблиця 5 - Середні доходи та витрати домогосподарств України

Рік	Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн., x	Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн., y
2010	3481	3073,3
2011	3853,9	3458
2012	4144,5	3592,1
2013	4470,5	3820,3
2014	4563,3	4048,9
2015	5231,7	4952
2016	6238,8	5720,4

Авторська розробка.

Коефіцієнт кореляції дорівнює 0,991. Це вказує на те, що зв'язок між ознаками достатньо сильний. Коефіцієнт детермінації приймає значення 0,982 і вказує на те, що рівнянням регресії пояснюється 98,2% дисперсії результативної ознаки, а на частку інших факторів припадає лише 1,8%. Якість рівняння регресії в цілому оцінена за допомогою критерію Фішера, яке склало $F=569,7$, а табличне значення дорівнює 5,99. Фактичне значення критерію значно більше, ніж табличне, отже, визнається статистична значимість рівняння в цілому.

Середня помилка апроксимації дорівнює 2,38%, що говорить про високу якість рівняння регресії, тобто свідчить про правильний підбір моделі до вихідних даних. Прогнозоване значення витрат домогосподарств при доходах рівних 5000 грн. складає 4524 грн. Помилка прогнозу дорівнює 98,8%. Довірчий інтервал знаходиться в межах: $4303,5 \leq y \leq 4744,5$. Отже, розмір доходів прямо впливає на розмір витрат домогосподарств. Зобразимо на рис.1 вихідні дані й лінію регресії:

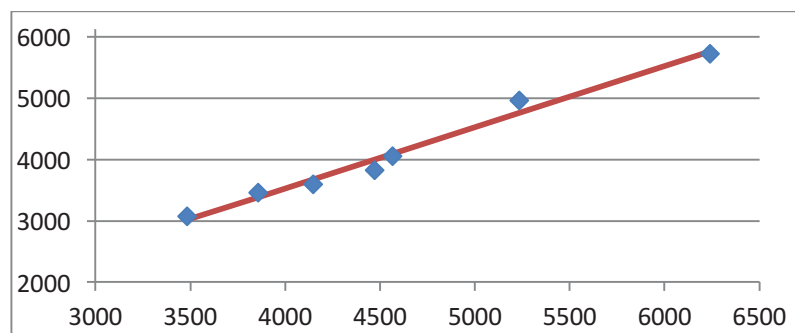

Рис.1 Лінія регресії

Авторська розробка.

Збільшення сукупних доходів домогосподарств веде за собою зростання витрат домогосподарств. Але це не означає, що підвищується рівень життя. Зі збільшенням заробітних плат збільшуються й ціни, а отже купівельна спроможність та економічна незалежність домогосподарств не може підвищуватися за таких умов.

Бідність – це комплексна проблема, а її подолання є довготривалим процесом. Оптимальним варіантом розв'язання цієї проблеми є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення [2, с.64].

Розв'язання проблеми передбачається за такими напрямками [7]:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання;
- сприяння зайнятості населення та розвитку ринку праці;
- удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвиток системи соціального страхування;
- удосконалення пенсійної системи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальна підтримка сімей, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування населення.

Від тактики виживання необхідно переходити до стратегії розвитку, від боротьби з бідністю – до зростання середнього класу. Головний спосіб боротьби з бідністю – це підвищення рівня життя, це надання громадянам можливості гідно працювати, підвищувати свій рівень добробуту.

Висновки. Отже, проведені дослідження дає підстави зробити висновки. Дослідивши сукупні доходи домогосподарств, можна зробити висновок, що спостерігається загальна тенденція зростання.

Проаналізувавши структуру сукупних витрат домогосподарств, можна дійти висновку, що найбільша частка належить витратам на споживання, проте необхідно відзначити загальну тенденцію до її зростання й відповідного зменшення питомої ваги неспоживчих сукупних витрат.

У 2004 році прожитковий мінімум у 1,5 раза перевищував мінімальну заробітну плату, у 2007 році їх показники практично зрівнялися. Протягом 2008 – 2013 рр. мінімальна заробітна плата не суттєво перевищує прожитковий мінімум, що свідчить про те, що ситуація в країні, хоча й не суттєво, але покращується. А у 2017 році

мінімальна заробітна плата перевищує прожитковий мінімум майже у 2 рази, та в 2018 році відбулося подальше її підвищення до 3723 гривні.

Розмір доходів прямо впливає на розмір витрат домогосподарств. Збільшення сукупних доходів домогосподарств веде за собою зростання витрат домогосподарств. Але це не означає, що підвищується рівень життя. Зі збільшенням заробітних плат збільшуються й ціни. За таких постійних умов неможливо досягти покращення економічного положення домогосподарств України.

Розв'язання проблеми передбачається за такими напрямками: відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання; сприяння зайнятості населення та розвитку ринку праці; удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці; розвиток системи соціального страхування; удосконалення пенсійної системи; реформування системи соціального захисту; соціальна підтримка сімей, дітей та молоді; поліпшення медичного обслуговування населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України „Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати” // Відомості Верховної Ради України. – 2010. - №4. – с.19.
2. Бідність, податки та економічне зростання / Архангельський Ю. //Економіка України. – 2006. – №5 –с.63-71
3. Боротьба із бідністю: Нові кроки уряду / Андрусенко М. //Вісн.Пенс. Фонду України – 2007. – №3 –с.11
4. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : [монографія] / О. А. Мельниченко. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ „Магістр”, 2008. – 232 с.
5. Проблема бідності України / Блінов А., Сидорова А. // Економіст. – 2016. –№6 – С. 62-67
6. Ситуація з бідністю в Україні та регіонах погіршуються // Режим доступу: http://www.socialpolicy.in.ua/ua/index.html?_m=pulications&_t=rec&id=12175.
7. Феномен бідності ташляхи її подолання в Україні /ЛозинськаО.Б. //Зовн. Торг.: право таекономіка. – 2016. – № 1 –с.12-15
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.